

UZTAPIDE ETA HERNANI: “ERNANIKO PLAZAK IZKETAN BALEKI”

Jon Odriozola

Bertsoak eta Hernanik duten erlazioa ezaguna da. Bertsolariek eta bertsozaleek duten lotura ez da berria. Ekitaldi zein jai askotan bertsoaren presentzia ohikoa da. Bertsolari habia da Hernani. Baita plaza ona bertsoetarako ere. Hamaika bertsolari pasa dira herritik baina bada bat uzta berezia utzi duena: Manuel Olaizola Urbieta “Uztapide”¹ (1909-1983).

¹ Argazkia: UZTAPIDE. Lengo egunak gogoan. Auspoa Liburutegia, 1975.

Uztapide eta Basarri, gaztetan (argazkia: Aldai, Nikolas eta Esnal, Pello: Uztapide bat-batean. Antologia. Auspoa Liburutegia 313. Donostia, 2009).

lñaki Zubeldia hernaniarrak, mutil koskorra zela, 10 edo 11 urte izango zituen, oroitzapen berezi bat du. "Luistarranean, hau da, udaletxearen ezker aldean zegoen garai bateko lehen etxean, Uztapide –Manuel Olaizola– eta Basarri –lñaki Eizmendi– bertotan ikusi nituen. Balkoi beretik aritu ziren. Beste askok bezala, elizako eskaileretan entzun nuen bertso saioa".

Egun bezala, lehen, ohikoa zen San Joan jaietan bertsolariak izatea. Migel Arozamena –Hernanin bizi zen le-sakar bertsolaria– arduratzen zen 'Tilos zugatz-bidean' kantatuko zuten bertsolariekin harremanetan jartzeaz. "Uztapide, bertso saioetara, kotxez eramaten zuten baina trena ere maiz erabiltzen zuten", dio Zubeldiak. Hirurogeita hamarrek hamarkadako San Joan jaietan bertso-tan aritzen ziren bertsolariak, Elur Txori elkartera iristean, hamaiketako izaten zuten. Handik, Ezkiaga pasealekuko kioskora joaten ziren bertso-tan egitera. Bazkal ostean, Txantxilla futbol zelaian antolatu izan ziren herri-kirol ikuskizuneko hutsarteetan ere bertso-tan aritzen ziren.

Uztapide urte askotan aritu zen Hernanin kantari. Bere lehen urratsak idatzita utzi zituen:

"Lendabiziko urtean gerra asi baño len izan giñan: Txapel da Zepai; irugarrena ez dakit zein izango zan: Mandiolatza –Juan Joxe Urangado Saiburu, bitan bat izango zan; da bestea ni. Lau bertsolari giñala badakit. (...). Aurreko San Sebastian bezperan Donostin izan giñan txapelketan, eta jendeak orduan ezagutuak, ni beintzat; eta andik urrengo San Juanetara bost illabete daude danak ere, eta orduantxe gu Ernanin. Ori lendabiziko urtea zan.

Gerra ondorenean ere urtero joaten giñan. Zepairekin eta Baserrirekin, Pablo zapateroa –Paulo Zubiarrain bertsolari hernaniarra– ta Mitxelenarekin, eta gero atzenean Lasarte eta Arozamenarekin eta Azpillagarekin, oiek danakin kantatu izan det Ernaniko plazan. Makiña bat moduko bertsoak kantatuko giñuzen. Ernaniko plazak izketan baleki...

Beti plaza batean ez genduan kantatu ere egiten; baña lenbizi, luzaro, ganadu-peria egiten zan leku artan. (...). Gero, berriz, Tilosetako Plazan urte askoan. An kantatzen genduala, ganaduen premioak ere izaten ziran. (...). Gero Txantxillako kanpoan ere bai. An egiten genduan, beste pestaren batzuek zeudelako izango zan. (...) Ernanin, bertsoak entzuteko zaletasun aundia dute bertako jendeak"².

OHOLTZAN. Ez daki nola hartu zuen lur gai-jartzaille lanetan lñaki Zubeldiak, baina urte mordo bat eman zituen saltsan. Halere, eskarmentuak ez du jende aurrean hitz egiteko urduritasuna uxatzen. San Joan jai batzuetan Ezkiagako kioskoan bertso saioa hastear zela, Zubeldia mikrofonoaren aurrean jarri zen: "Orri batean ohar batzuk nituen idatzita. Urduritasunaren urduritasunez, orria 'dantzan', dardarka, hasi zitzaidan". Zubeldiak jarriko zien lanari bertsoz erantzuteko asmoz, bere atzean, Uztapide eta Lasarte bertsolariak prest zeuden. Eskuar-tean zuen orriaren dardaraz jabeturik, Uztapidek zera esan zion Lasarteri: "Hau horrela dagoenerako guk nola egon behar-ko genuke?" Primeran entzun zion hernaniarrak esamesa bertsolariari: "Sano-sano esan zuen. Zenbat eta urduria-go, orduan eta zirikatzaileagoa zen", gogoratzen du.

Jende dezente biltzen zela gogoratzen du Zubeldiak Ezkiaga pasealekuan ospatzen zen herriko jaietako bertso saiora: "Kiosko aurrea bertsozalez betetzen zen. San Joan jaietan egiten zen saioan, Lazkano eta Lizaso bertsolariak ere maiz izan ziren. Lopategi eta Azpillaga ere ez ziren urruti izaten. Hauek, bertsolari zaharren aldean, gai politikoagoak erabiltzen zituzten bere bertsoetan; frankis-

² Berriz plazara l.

moa, askatasuna... Uztapide eta bere belaunaldikoek, berriz, herrietako gorabeherak aipatzen zituzten batik bat”.

EZTA DURO BAT ERE. Herrian, Uztapide parte hartzekoa zen bertso saio bat bertan behera geratu zeneko pasadizo bat badu Zubeldiak bertsolariarekin bizi izana. “Bertsolariei, diru-kopuru bat ematen zitzaaien bertso saioetan aritu ondoren. Jexux Insausti lagunak ‘hogei durokotan’, nondik edo handik lorturiko kopuru bildu, eta biok, Uztapiderengana joan ginen. Ezagutzen nuen non bizi zen, eta Jexuxen motoan abiatu ginen Oiartzunera. Etxe ondoko aldapa batean topatu genuen beste anaia batekin ganadu-janean. Agurtu eta etxera gonbidatu gintuen. Sukaldean puru txiki batzuk eskaini, eta botila ardo baten bueltan ordubete baino gehiago berriketan aritu ginen; bertsolaritaz... Gogoan dut nola goraiatzen zuen Fernando Aire *Xalbador*. Urepelko artzaina asko maite zuen. Ipar Euskal Herrikoak bertso oso sakonak kantatzen zituela esan zidan”.

Halako batean zertara etorri ziren galdetu zien bertsolariak bi hernaniarrei. “Diru bat bildu dugu, eta nahiz eta ospatu beharreko bertso saioa bertan behera geratu, bertsolariok kobratzen duzuen ematera etorri gara”, esan zion Zubeldiak. “Ez dut sekula ahaztuko Uztapidek bota zidan begiratua! ‘Zuk badakizu nire berri, ezta?’ esan zidan. ‘Bai’, erantzun nion. ‘Jakingo duzu bertsolari bakarra naizela bertsolaritazatik bizi naizena, ezta? –gainontzeko bertsolariak lanbide bat zuten–. Nik lanik egiten ez badut ez dut kobratzen’, esan zidan”. Zubeldia ahalegindu zen diru hura bertsolariak har zezan baina ez zion onartu. “Halere, ‘nahi duzuenean deituidazue’ esan zigun Uztapidek bioi; azalduko zela berriro ere Hernanira bertsozara”.

KAXIANO ZUBELDIA. Uztapidek, harreman nahikoa zuzena zuen Zubeldia sendiarekin. “Egañaneko Kaxiano Zubeldia, hernaniar bertsolaria, eta nire aita –Joaquin Zubeldia– lehengusuak ziren. Kaxianok, gainera, bertso-tan txukun egiten zuen. Bertsozale amorratua zen”, dio Iñaki Zubeldiak.

Bazen ‘Fernando Andoain’ izenez ezagutzen zen Hernani inguruko bertsolari bat. Behin, Xoxokako festetan –Uztapide eta ‘Fernando Andoain’ arituak ziren bertso-tan– Iñakiren aita, Joaquin, bertso saioaren amaieran Fernando Andoainekin hitz egiten hasi zen. Halako batean, ‘zuk bertso-tan oso ondo egiten duzu, e?’ esan zion Joaquin Zubeldiak Fernando Andoaini. Eta Fernandok erantzun zion: ‘Bertso-tan txukun? Bai, berriz ere Uztapideren bazterrean; bidea egiten baitu. Ez baitu moztzen’.

Uztapide tartean den beste pasarte bitxi batez ere gogoratzen da Iñaki Zubeldia. “Duela berrogei urtetik gora gertatua”, gaineratu du. Ereñozun gai-jartzaile lanetan aritu eta bertso-saioa amaitu orduko herrirantz hurbildu zen kotxez –dos caballos batean– Uztapide eta Xalbadorekin batera. “Kotxea Ipar Euskal Herrikoarena zen. Ateak zabaldu orduko Xalbadorek zeramatzan galtzen gaineratik urdin koloreko beste batzuk jantzi zituen. Kotxearen

koipearekin ez zikintzeko, antza. Autoari apur bat kosta zitzaion martxan jartzea baina abiatu ginen eta herriratzean, Xalbadorek, Uztapide eta biok trenaren geralekuan –apeaderoan– utzi gintuen”.

Uztapide eta Xalbadore (argazkia: Aldai, Nikolas eta Esnal, Pello: Uztapide bat-batean. Antologia. Auspua Liburutegia 313. Donostia, 2009).

Uztapidek hartu behar zuen trena noiz etorriko zain zeudela –Erreterria hurbildu behar zuen gero Oiartzunera joateko–, bertsolaria Portu auzora begira jarri, eta zera esan zion Zubeldiari: “Hamaika egun gozo pasatako tokia horixe!”. ‘Bai?’, esan nion harriduraz. ‘Bai, noski’, erantzun zidan. ‘Goierrri aldetik etortzen banintzan hortik pasa gabe ez nintzen etxeratzen’. ‘Eta nora joaten zinen ba?’, esan nion nik. ‘Nora? Kaxiano Zubeldiaren etxera. Egañanera!’. ‘Kaxiano? Nire aitaren lehengusua zen eta!’, gaineratu nuen. Luze egon ginen hitz egiten. Adibidez, Kaxiano ospitalean egon zeneko bisitaldiaz”.

Kaxiano Zubeldia bolada batean Elgoibarko ‘Arrillagaren klinikan’ egon zen belauneko minez; behi batek ostikoz jo baitzuen. Egun batean, Uztapide eta Zepai bisitan joan zitzaizkion Portukori. Hirurak gelan zeundela Kaxianoren semea, Joxe Joaquin, bertan sartu orduko, bere aitak –Kaxianok– bertso hau bota zion ohetik.

**Aspaldi ontan ementxe niok
muitu ezinda geldirik,
bei ero arek egiten al dik
len bezalako boterik?
Nik etzedukat etxe ontatik
puska batean joaterik,
etxeko lanak egintzik ondo
bestela ez daukak doterik.**

Zubeldiak Uztapide definitzeko orduan, “lehenik eta behin, gizon bete-betea”, zela dio. “Oso hurbila. Ez zion agurra inori ukatzen, pertsona gozo eta atsegina zen, nahiz eta begiratu seriokoa dela ematen duen gordetzen diren bere argazkietan. Tratuan, aparta. Uztapide pertsona atsegina zen, oso hiztuna. Gustagarria. Herritarra. Bertsolari oso ona”. Zubeldiak, Uztapideren liburu bilduma batean, –Uztapide lengo egunak gogoan–, 1975. urtean bertsolariak idatzi zion eskaintza bereziki gordetzen badu ere, –Iñaki Zubeldia lagun zarrari biotzez– arantza txiki bat du: berarekin argazki bat atera ez izana.

Paulo Zubiarrain "Paulo Txikia" edo "Hernani Txikia" eta Uztapide. Argazkia: Pablo Zubiarrain "Ernani txikia" - la Kantatuz bezala. Auspoa Liburutegia 190, 1985.

'HERNANI TXIKIA' ETA UZTAPIDE

Paulo Zubiarrain "Paulo Txikia" edo "Hernani Txikia" –bertsolari hernaniarra– eta Uztapide bertsotan maiz aritzeaz gain, elkarren berri primeran zekiten. Paulo Txiki bertsolari bizia zen, batipat, puntuka aritzeko orduan. 1981eko urtarrilaren 18an, Donostiako Balda pilotalekuan Antonio Mari Eizmendi 'Loidisaletxe' eta Paulo Zubiarraini omenaldia egin zieten. Uztapidek bertso hau eskaini zion hernaniarrari:

**Agur, Zubiarraindar
nire lagun zarra,
garai baten etziñan
bertsolari txarra.
Urrutira joaten zan
zure diadarra,
boza alaia eta
memori azkarra...
Gaur zoriontzen zaitut
Paulo hernaniarra.**

Uztapide hil zenean hernaniarrak gogoan izan zuen bertsolari laguna. Hona, "la kantuz bezala" bere liburuan, Uztapide zenduari eskaini zizkion bederatzi bertsoetatik lau:

(1)

**Gazte denbora pasatu zuen
aizkorarekin basuan,
gizarajoak lan gogorrean
ain borondate osuan.
Bazun berezko argitasun bat
bere izate gozuan,
zer izango zan zenbaitek duen
eskola izan bazuan?**

(2)

**Naiz baserrian egin bizitza
noiznai jeixten zan kalera,
gu ere pozak bildutzen giñan
ura zebillen aldera.
Itzal aundiko errespetuan
egingo zuen galdera,
amaika aldiz ari entzuten
gozatu izandu gera.**

(3)

**Lenengo entzun genduenean:
"Il da Uztapide zarra",
Oiartzun erri ortara bildu
giñan jendetza edarra.
Azken agurra egin naiean
begietatik negarra,
itzaldu baitzan urte askoan
argi egin zun izarra.**

(4)

**Lagun maiteak emen utzita
aldegin zuen betiko,
Ni Jaungoikoa izan banintzan
ez nion joaten utziko.
Gurekin emen bearko zuen
eternidade guziko,
sinistu ere ezin det berriz
ez degula ikusiko.**

“EREÑOZUN ENTENDITZEN DUTE BERTSOA ZER DEN”

Begiko zuen Uztapidek Ereñozu. “Hara ere urte askotan joan nintzen”, idatzi zuen. Ereñozun parte hartu zuen lehen bertso saioan, Saiburu edo Lujanbiorekin, Juan Joxe Uranga *Mandiolatza* azpeitiarrarekin, eta Zepairekin batera aritu zen. Goiz eta arratsalde egin zuten bertsoan. Bazkaltzen ari zirela, zerbaitek eman zion atentzioa Uztapideri: ahots ederra zuen neska bat bertsoan entzun zuen.

Harrez gero, Iñaki Eizmendi *Basarri*rekin aritu zen zenbait urtez Ereñozun. Ondoren Manuel Lasarterekin. “Basarri eta biok arratsaldean egingo genduan beste saioaren bat, eta goizean baño errezago; kezka gutxiagorekin beti ere. Jendea agurtuko genduan plazan, hurrengo urtera arte esanda eta berriz ere ez aztutzeko gurekin, eta jetxiko giñan, soñu-jotzalleari txanda eskeñiaz”³.

Uztapidek Ereñozuko toka eta bola demetan aritzeko auzokoen zale-tasuna azpimarratu zituen. Eta auzoko “soziedadea” ere ezin ahantzi: “ara bildu oi giñan plazako saioa egiten genduan. (...). An, tragoska bat egiñaz, bertso-saioaren bat egingo genduan, da iñon baño atentzio obea edukiko zuten. Urumea errekan bada afizioa, eta entenditzen dute aiek bertsoa zer den”⁴. Uztapide eta Ereñozuren arteko harremanaren lekuko da 1975. urtean, Ur-Mia elkarteak bertsolariari egin zion omenaldia. Egun haren lekuko, Uztapidek, gerora, hamasei bertsoz osaturiko bertso sorta bat egin zituen. Hona, lau:

1975eko maiatzaren 4an Ur-Mia Elkarteak Uztapideri omenaldia egin zion. Argazkia: Jesús Mari Gómez “Txuso”.

(1)

Omenaldi bat egin
Ur-mia bazkunak,
ta Ereñozura giñan
goizetikan junak;
Lore-illaren laua
bezelako egunak
gutxi izaten dira guk
pasa ditugunak,
ortarako laguntza
egin bear Jaunak.

(2)

Elizatik ertenda
gero berriz plazan,
zortzi bertsolariaren
saiua izan zan;
gutxiñez jardun ziran
ordu bete pasan,
entzulearen paltik
egun artan etzan,
pozik entzungo ziran
geiago izan bazan.

(3)

Entzutekuak ziran
trikitilariak,
egun guztian jotzen
jardun ziran biak;
geldikan ezin egon
ziran dantzariak,
ematen zutelarik
aideko txoriak;
nere omenaldirako
pesta geiegiak.

(4)

Egun ona izan zan
baña bai laburra,
juan giñanerako
bagendun bildurra;
Ereñozun badute
ortarako adurra,
“Bedeinkatua izan
bedi zuen lurra!”,
ura izan zan egun
artako agurra.

³ Berriz Plazara I, 188. orria.

⁴ Berriz Plazara I, 187. orria.

BISITA

Argazkia, Oiartzungo Uztapideren etxean, Oiartzungo Ergoien auzoko Langantzerrene baserriaren atarian aterea da (1983ko maiatzaren 14a). "Nik, 12 bat urte izango nien. Eskolarteko finala arratsaldean jokatu genuen Balda pilotalekuan, eta goizean gazte pilo bat -70tik gora-, ibilaldi bat egin genuen. Batzuk, Uztapideri bisita egin genion", adierazi du Jon Eizmendi bertsolariak.

"Uztapide jada zahartua zegoen; ezin zuen hitzik ere egin. Eguzkiak ere kalte egiten zion, eta mugitzeko ere arazoak zituen. Baita jendea ezagutzeko ere", dio Eizmendik. Joxe Mari Mujika Anatx-ek ere antzeko oroitzapenak ditu. "Berarekin egon ginen denboran, ez zuen ahorik zabaldu. Gogoan dut gutariko batzuk bertso batzuk bota genizkiola. Bisita haren ostean, orduan Hernanin apaiz zen Iñaki Aranzadirekin topo egin, eta 'Manuel zaharra'ren egorearen berri eman nion", gaineratu du Anatx-ek.

Argazkian, Uztapiderekin batera, Jon Eizmendi -ezkerretik hasita lehena-, Felix Iñurrategi mendizalea, Joxe Mari Mujika "Anatx", Iñaki Sarasua, Jon Iñaki Izarzelai, Xabier Euzkitze, Arantzazu Loidi eta Danel Goikolea ageri dira. Uztapideren azken argazkietarikoa dela esaten da handik hogeita bost egunetara zendu baitzen (1983ko ekainaren 8an).

